

Filip Rakoczy
Uniwersytet Wrocławski

2nd International Workshop On Law And Ideology *Memories Of Struggles, Struggles Of Memories*, Sarajevo, 28–29 maja 2015

W dniach 28 i 29 maja 2015 r. na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu w Sarajewie, pod patronatem Ambasadora RP w Bośni i Hercegowinie, odbył się drugi międzynarodowy warsztat dotyczący zagadnień prawa i ideologii zatytułowany *Memories of Struggles, Struggles of Memories*. W tym roku tematem spotkania uczestników z całego świata były zagadnienia związane z pamięcią, jej relacją z prawem, jak również jej podatnością na ideologiczną manipulację. Warsztat został zorganizowany przez Samira Foricia (Uniwersytet w Sarajewie), Rafała Mańkę (Uniwersytet w Amsterdamie) oraz Michała Stambulskiego (Centrum Edukacji Prawniczej i Teorii Społecznej Uniwersytetu Wrocławskiego).

Wykładem otwierającym prace dnia 28 maja 2015 r. było wystąpienie prof. Adama Czarnoty (uniwersytety w Oñati, Sydney i Białymstoku), poświęcone wzrastającej roli rządów prawa (ang. *rule of law*) na świecie i ich relacji do czasu. Wskazywał on, że prawo, pierwotnie stosowane dla regulacji teraźniejszości i przyszłości, zaczyna również rozciągać swoją władzę w przeszłość. Doskonałym przykładem tego zagadnienia są, zdaniem prof. Czarnoty, próby legalizacji pamięci poprzez tworzenie powszechnych i silnych narracji historycznych kształtujących indywidualną pamięć. Pamięć prawna może mieć olbrzymi wpływ na kształtowanie pamięci i tożsamości indywidualnych, społecznych, a nawet pokoleniowych. Referat ten wywołał wśród uczestników żywą dyskusję, dzięki której powstawały pierwsze zarysy siatki pojęciowej, którą mogliśmy wspólnie operować przez cały warsztat.

Pierwszy panel dyskusyjny *Memory and legal discourse*, podczas którego uczestnicy mieli przyjemność przysłuchać się trzem referatom przygotowanym przez przedstawicieli Uniwersytetu Wrocławskiego, został otwarty przez Michała Stambulskiego, prezentującego wystąpienie pod tytułem *Implants of memory. Legal discourse and the politics of time*. Współorganizator warsztatu przedstawił, a następnie opisał cztery różne wymiary pamięci zbiorowej, które należało wziąć pod uwagę, prowadząc dyskusję nad związkami pomiędzy polityką prawa a sferą pamięci. Były to: pamięć kognitywna, społeczna, polityczna i prawna. Po zakończeniu panelu dyskutowano na temat tego, w jakich relacjach pozostają poszczególne rodzaje pamięci. Następnym referat, *Individual's Memory and*

Institutional Knowledge: Responding, Selecting, or Disembedding, został wygłoszony przez Macieja Pichlaka. W toku swojego wystąpienia przedstawił on trzy modele funkcjonowania prawa: responsywny, refleksywny oraz instytucjonalny. Następnie funkcjonowanie poszczególnych modeli ukonkretnił na przykładzie obowiązkowych szczepionek i ich skutków ubocznych. Trzeci referat, *Memory awry – forgetting and forgiveness in law*, wygłoszony przez Justynę Jezierską, odnoszący się w znacznej mierze do prac P. Ricoeura, dotyczył rozróżnienia pomiędzy zapomnieniem a przebaczeniem oraz funkcjonowania tych dwóch zjawisk na gruncie prawnym.

W drugim panelu, zatytułowanym *Law and Memory in Europe*, zaprezentowano cztery prace. Pierwszą był referat Uladzislau Belavusau (Uniwersytet Amsterdamski), poruszający tematykę regulacji i polityk europejskich w zakresie pamięci zbiorowej. W toku wystąpienia zostało przedstawione nie tylko obecne funkcjonowanie prawa europejskiego w tym zakresie, ale w szczególności jego tradycje i historia. Jak się okazało, Unia Europejska posiada niezwykle złożoną strukturę regulacji, głównie ze względu na wpływ drugiej wojny światowej i pamięci o holokauście na państwa europejskie. Drugim zaprezentowanym wystąpieniem był referat Filipa Rakoczego (Uniwersytet Wrocławski) *Structure of Political Revolution. Change of Judicial Paradigm in Transitional Justice Cases*, ujmujący, w jaki sposób w sytuacjach przemian ustrojowych zmienia się pamięć zbiorowa oraz jak może być ona, w całości lub części, zawłaszczana przez prawo, co z kolei prowadzi do wykluczenia określonych grup z dyskursu publicznego. Po zakończeniu panelu rozgorzała dyskusja na temat tego, w jaki sposób można budować pamięć zbiorową tak, by nie prowadzić do dalszych wykluczeń, a w perspektywie – antagonizmów. Jako trzeci swoją pracę, zatytułowaną *Fading Memory of Traumatic Legal Survivors*, zaprezentował Rafał Mańko (Uniwersytet w Amsterdamie). Wystąpienie dotyczyło tego, w jaki sposób funkcjonują współcześnie tzw. relikty prawne (*legal survivors*) w krajach postsowieckich, gdzie istnieją tego rodzaju regulacje, w jaki sposób, o ile w ogóle, współcześnie się z nich korzysta i je stosuje. Przykładami tego rodzaju unormowań były m.in. zasady współżycia społecznego obecne w polskim prawie cywilnym czy też społeczno-gospodarcze przeznaczenie rzeczy. Referat ten, po zakończeniu panelu, wywołał długą dyskusję na temat tego, w jaki sposób kształtować się może w tym zakresie tradycja orzecznicza oraz dlaczego ustawodawcy decydują się na pozostawianie tego rodzaju unormowań w systemie prawa.

Jako czwarta wystąpiła Aleksandra Kustra (Uniwersytet Toruński, Uniwersytet Warszawski) z referatem *Collective Memory in Constitutional Discourse: Communist Regime in the Contextual Narrative of Polish Constitutional Tribunal*, dotyczącym budowania przez Trybunał Konstytucyjny w Polsce narracji z wykorzystaniem pamięci o minionym ustroju oraz o argumentacji funkcjonujących w ramach tych narracji. W pracy zostało przedstawione orzecznictwo Trybunału wraz z argumentacją wykorzystującą właśnie odmienne wersje zbiorowej pamięci.

Ostatni panel dyskusyjny tego dnia – *Traumas and reconciliation around the globe* – składał się z dwóch referatów, po których przyszedł czas na końcową dyskusję. Moderatorem był Samir Foric. Jako pierwsza wystąpiła Sue Iamamoto (Queen Mary University of London) z referatem *Katari and Seacoast during the „Gas War” in Bolivia*, w którym opisała, w jaki sposób ruchy społeczne w Boliwii wykorzystywały historyczne narracje dotyczące poprzednich konfliktów (konflikt o wybrzeże) oraz bohaterów narodowych (Tupac Katari) dla uzasadnienia, opisanie i usprawiedliwienia swoich działań. Referat wywołał długą dyskusję na temat instrumentalizacji i wykorzystywania pamięci

zbiorowej dla uzasadniania współczesnych działań państw i poszczególnych grup społecznych. Jako druga i ostatnia tego dnia wystąpiła Sara de Vido (Uniwersytet Wenecki), prezentując wystąpienie *Memories of rape*, w którym poruszała zagadnienia zapamiętywania i traumy związanej z gwałtem, na przykładach zbrodni wojennych i przestępstw przeciwko ludzkości. Referat dotyczył również tematyki i zagadnień pozycji ofiar w późniejszych procesach z zakresu sprawiedliwości okresu przejściowego.

Drugi dzień rozpoczął się od wykładu Asima Mujkicia, który w sposób niezwykle szeroki, nawiązując do filozofii neopragmatyzmu R. Rorty'ego, przedstawił podstawowe zagadnienia dotyczące funkcjonowania oddolnych ruchów społecznych oraz sposobu, w jaki mogą one kształtować i wykorzystywać pamięć zbiorową dla określania własnej tożsamości i współtworzenia demokratycznego społeczeństwa.

Po samej dyskusji przyszedł czas na czwarty panel zatytułowany *Law and memory in Bosnia & Herzegovina*, moderowany przez Jerneja Cernicia (Uniwersytet w Ljublanie). Panel został otwarty niezwykle interesującym wystąpieniem Samira Foricia *The Myth of Vital National Interest*, odnoszącym się do sposobu budowania współczesnej tożsamości w kraju tak pluralistycznym jak Bośnia i Hercegowina oraz wykorzystywania jej dla uzasadniania poszczególnych działań politycznych.

Jako druga zaprezentowała się Aleksandra Nędzi (Uniwersytet Jagielloński) z referatem pod tytułem *The truth is out there – the role of ICTY in establishing a convincing narrative about the war of 1992–1995 in Bosnia and Herzegovina*, dotyczącym wpływu Międzynarodowego Trybunału Karnego do spraw Jugosławii i jego orzeczeń na kształtowanie się świadomości historycznej i pamięci zbiorowej mieszkańców dawnej Jugosławii. Referat dotyczył sposobu, w jaki autorytet Trybunału wpływał na pozycję społeczną i polityczną oskarżonych i skazanych w toku toczących się przed nim procesów. Po zakończeniu panelu wywołało to żywą dyskusję na temat tego, jak wyroki Trybunału Karnego mogły odgrywać politycznie odwrotną rolę od zamierzonej. Ostatnia prezentacja w panelu została przeprowadzona przez Hikmeta Karcicia (Uniwersytet w Sarajewie) i była zatytułowana *Andrićgrad: Hijacking Memories and the New Serb Identity*. Hikmet zaczął od przedstawienia historii Andrićgradu (Wyszegradu), a następnie przeszedł do wskazania uczestnikom warsztatu, w jaki sposób pamięć o traumatycznych wydarzeniach jest stopniowo wypierana poprzez tworzenie centrum kulturalnego mającego stanowić podstawy dla budowy współczesnej, serbskiej tożsamości narodowej. Prezentacja wywołała wśród uczestników falę pytań dotyczących jego współczesnych losów.

Kolejny panel *Law and Memory in Africa* został otwarty referatem Josha Bowshera (Uniwersytet w Nottingham) *Re-articulating the Struggle against Apartheid: Truth and Reconciliation, Synchronised Affects and the Community of Emotion*, poruszał zagadnienia postrzegania apartheidu w kategoriach postkolonializmu. Wskazywał on, w jaki sposób apartheid był pierwotnie postrzegany przez społeczeństwa, w których istniał, oraz jak obecnie zmienia się rozumienie jego samego oraz jego przyczyn.

Jako druga swoje wystąpienie zaprezentowała Aleksandra Spsychalska (Uniwersytet Wrocławski). Referat był zatytułowany *The politics of memory and ethnic reconciliation in post genocide Rwanda* i dotyczył tego, w jaki sposób współcześnie Rwanda stara się radzić sobie z pamięcią i skutkami zaistniałego tam ludobójstwa. W prezentacji zawarto nie tylko szokujące statystyki dotyczące wydarzeń w tamtym czasie, ale również informacje o polityce etnicznej prowadzonej przez prezydenta Rwandy Paula Kagame.

Trzecie wystąpienie zostało zaprezentowane przez Fernandę Alves (Uniwersytet w Rio de Janeiro) i również dotyczyło konfliktu w Rwandzie. Wystąpienie było

zatytułowane *Social Suffering, Memory and Violence in the Reconciliation Process of Post-Genocide Rwandan-Society* i został w nim szczegółowo zaprezentowany sposób, w jaki Rwanada usiłuje sobie poradzić z własną przeszłością. Dzięki temu, że Fernanda była w stanie przedstawić relację z własnego pobytu w tamtym rejonie, uczestnicy mieli okazję usłyszeć wiele niezwykle interesujących szczegółów odnoszących się do tego, w jaki sposób faktycznie funkcjonuje wybiórcza pamięć narzucana przez obecne władze w Rwandzie. Dało to podstawy do późniejszej, wyczerpującej dyskusji na temat możliwości skutków polityki przyjętej przez władze Rwandy.

W czwartym panelu, *Legal Memory of War Crimes*, uczestnicy mieli możliwość zapoznania się w pierwszej kolejności z wystąpieniem Pishko Shansi oraz Sarety Ashraph, pracujących dla Organizacji Narodów Zjednoczonych i zajmujących się aktualnym konfliktem w Syrii. W toku wystąpienia zatytułowanego *The Battleground for Legal Memory in Modern Conflict* przedstawili uczestnikom funkcjonowanie agendy ONZ mającej gromadzić i utrzymywać informacje o współczesnych masowych naruszeniach praw człowieka, zwłaszcza w trakcie konfliktów zbrojnych. Jako drugi swój referat zaprezentował Paolo Caroli z Uniwersytetu w Trento, który przybliżył uczestnikom, w jaki sposób współczesne Włochy starają się rozliczać z historią zbrodni faszystowskich i nazistowskich popełnionych na ich terenie. Wystąpienie było zatytułowane *Memory paths and the role of the judiciary: observations in relation to the Italian experience*. Jako ostatni w tym panelu wystąpił Nadim Kulenovic, prezentujący swój referat pod tytułem *Can Genocide Exist, ad Who Decides?* To niezwykle interesujące wystąpienie dotyczyło propozycji uregulowania kompetencji współczesnych sądów do orzekania, co powinno zostać uznane za ludobójstwo, a co nie, a także mocy wiążącej takich wyroków. Referat ten został podsumowany dyskusją na temat samej propozycji oraz jej potencjalnych skutków dla państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Ostatni panel – *Law, Memory and the Individual* – składał się z dwóch wystąpień. Jako pierwszy referat pt. *On conflicting memories and symbols in Slovenia* wygłosił Jernej Cernic z Ljubljany. Dotyczył on konfliktów toczących się na gruncie pamięci zbiorowej o to, w jaki sposób zapamiętany zostanie poprzedni, komunistyczny ustrój. Zaprezentowano uczestnikom, w jaki sposób pamięć zbiorowa staje się polem sporów politycznych. Warsztat został zamknięty referatem Mirosława Sadowskiego (Uniwersytet Wrocławski) zatytułowanym *Psychological, cultural and literary demensions of memory*, w którym jego autor zreferował uczestnikom, w jaki sposób postrzegana jest i była sama pamięć oraz jak różne jej ujęcia przekładają się na jej zastosowanie i tworzenie. Po tym wystąpieniu nastąpiło podsumowanie i zamknięcie warsztatu.